

PROMĚNY PROFESNÍCH NÁROKŮ NA UČITELE ZÁKLADNÍ ŠKOLY

CHANGES IN PROFESSIONAL REQUIREMENTS FOR BASIC SCHOOL TEACHERS

Jitka Jursová, Petr Urbánek

Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Technická univerzita v Liberci

Abstrakt

Současná základní škola je (nejen) v posledním desetiletí konfrontována s řadou decizních intervencí i dalších vnějších společenských tlaků (opakované úpravy národního, resp. školního kurikula, agenda společného vzdělávání, zvýšené nároky rodičovské veřejnosti aj.). Lze proto předpokládat, že se tyto intervence propíší až do každodenní práce učitele. Kvalitativní výzkumná sonda zjišťuje vnímané dopady těchto zásahů na předpokládané změny profesních nároků na učitele základní školy. Šetření kombinuje výzkumné metody individuálního rozhovoru a ohniskové skupiny s vybraným souborem informantů, učitelů a ředitelů základních škol. Výsledky jsou porovnávány s desetiletými zjištěními. Ukazuje se, že se výrazně navýšil podíl profesních činností učitele nevýukové povahy.

Klíčová slova: učitel základní školy, proměny školy, profesní nároky na učitele

Abstract

The current basic school has been confronted with a number of interventions from decision-making bodies and other external social pressures (not only) in the last decade (repeated adjustments to the national curriculum, the agenda of inclusive education, increased demands from the parent community, etc.). It can therefore be assumed that these interventions will be reflected in the daily work of teachers. A qualitative research investigates the perceived impacts of these interventions on the expected changes in professional demands on primary school teachers. The research combines individual interviews and focus groups with a selected set of informants, teachers and basic school headmasters. The results are compared with ten-year findings. Findings indicate that the teacher professional activities of a non-teaching nature have significantly increased.

Keywords: *basic school teacher, school changes, professional requirements on teachers*

1 ÚVOD

Proces proměny (základní) školy a opakované decizní intervence do této specifické organizace jsou v zájmu zkvalitnění školy zpravidla chápány jako užitečné a žádoucí (Spilková, 2020). Mají však přirozeně své významné konsekvence zejména směrem k učitelům, tedy k „finálním realizátorům“ všech změn. Důsledky lze očekávat např. ve změně požadavků na kvalifikaci učitele, v nárocích na jeho práci, v profesní zátěži či profesní autonomii. Cílem příspěvku je zjistit, zda tyto vnější intervence jsou učiteli identifikovány, jak se v realitě učitelské práce projevují a jak jsou učiteli přijímány.

2 TEORIE

Proměna české školy a (ne)vyváženost dynamiky a stability práce školy (Vašutová & Urbánek, 2010) je u nás výzkumně sledována spíše jen epizodicky. Dnes již klasická díla k proměnám školy (Pol, 2007), orientovaná např. ke kultuře školy (Hloušková, 2008), k jejímu procesu demokratizace (Pol et al., 2006) či k proměnám školního kurikula (Dvořák et al., 2010), nemohou zaznamenávat hektičnost posledních dvou dekád této „globální doby“ (Dvořák et al., 2015). Při decizních intervencích do práce základní školy, při aditivním navyšování nových činností a požadavků není zpravidla již dostatečně domýšlen praktický dopad na učitele. Přitom výzkumy u nás opakovaně dokladují, že učitelé jsou ohroženi nadměrným stresem (Smetáčková & Štech et al., 2020), přičemž syndrom vyhoření je systémový problém (Ptáček et al., 2018) a má své vážné důsledky směrem k učiteli, k žákům i fungování školy.

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

Sledování proměny školy a jejího dopadu na práci učitelů lze metodologicky stavět jednak na subjektivních výpovědích aktérů školního života (Švaříček & Šedová et al., 2007) nebo také na opakovaných procedurách

pozorování či měření reprezentativních fenoménů práce učitele (Urbánek, 1999). V našem výzkumu proměn profesních nároků na práci učitele jsme z důvodu průniku do hloubky fenoménu volili kvalitativní přístup, metodou dotazování (šest individuálních polostrukturovaných hloubkových rozhovorů s učiteli; jedna čtyřčlenná ohnisková skupina s vybranými řediteli). Kritériem výběru byly dostatečné profesní zkušenosti (více než deset let praxe; resp. nejméně deset let ve vedení ZŠ), zastoupení učitelů obou stupňů, informanti z různých základních škol a přirozeně jejich ochota zúčastnit se výzkumu. Rozhovory se uskutečnily v první třetině roku 2025.

4 VÝSLEDKY

Výpovědi učitelů a ředitelů základních škol přinesly několik kritických poznětů, které učitelé zpravidla hodnotili jako nežádoucí zásah do specifika práce školy a učitele. Nejsilněji se týkaly agendy společného vzdělávání, častých a podle učitelů neuvážených změn v kurikulu, náročnější spolupráce školy a rodiny a složité práce s žáky cizinci. Vymezený cíl určil rámec výzkumné otázky: Registrují učitelé tlak vnějších intervencí na vlastní učitelskou práci, a jak jsou tyto zásahy ve svém důsledku učiteli hodnoceny?

Učitelé uvádějí, že jsou konfrontováni s častými změnami a požadavky. Náročná je hektičnost změn, kdy „se nestačím ani vyrovnat s jednou a už je tu další změna“. Řadu z nich jsou ochotni akceptovat. Dle jejich výpovědí se však ukazuje, že na tyto změny nejsou dostatečně připravováni ve smyslu podmínek a příležitostí dalšího vzdělávání. Navíc se respondenti shodují v tom, že ne všechny požadavky na změny jsou vždy smysluplné a že některé je odvádějí od podstaty učitelské práce.

5 ZÁVĚRY A DISKUSE

Kvalitativní sonda se snažila na základě rozhovorů s učiteli a řediteli základních škol identifikovat deklarované proměny práce učitelů a jejich profesních podmínek v důsledku decizních zásahů. Ukazuje se, že základní škola a její učitel je dlouhodobě konfrontován s neustálými změnami. Dle názorů učitelů a ředitelů se neúměrně zvyšuje rozsah, různorodost a náročnost požadovaných pracovních činností učitele (Štech, 2018), které jej zčásti omezují v samotné výuce. Výsledky

byly navíc porovnávány s obdobným šetřením před deseti lety (Urbánek, 2015), které nárůst profesních činností učitele dokladuje. Naše sonda tak generuje hypotézu o neúměrných nárocích na práci učitele, kterou může ověřit další šetření. Ve světle výzkumů k učitelskému vyhoření (Smetáčková & Štech, 2020) však považujeme zjištěný trend zvyšování decizního tlaku jako značné riziko pro stabilitu učitelů, sborů škol.

PODĚKOVÁNÍ

Autoři děkují učitelům a ředitelům libereckých základních škol za ochotu, čas a upřímnost při realizovaných rozhovorech.

6 LITERATURA

- Dvořák, D., Starý, K., & Urbánek, P., Chvál, M., & Walterová, E. (2010). *Česká základní škola. Vícepřípadová studie*. Praha: Karolinum.
- Dvořák, D., Starý, K., & Urbánek, P. (2015). *Škola v globální době. Proměny pěti českých základních škol*. Praha: Karolinum.
- Hloušková, L. (2008). *Proměna kultury školy v pedagogických diskurzích*. Brno: Masarykova univerzita.
- Ptáček, R., Vňuková, M., Raboch, J., Smetáčková, I., Harsa, P., & Švandová, L. (2018). Syndrom vyhoření a životní styl učitelů českých základních škol. *Česká a slovenská psychiatrie*, 114(5), 199–204.
- Smetáčková, I., & Štech, S. et al. (2020). *Učitelské vyhoření*. Praha: Portál.
- Spilková, V. (2020). Cesty ke kvalitní přípravě učitelů – co, proč a jak měnit? *Řízení školy*, 5, 51–52.
- Štech, S. (2018). Inkluzivní vzdělávání – obtížné zvládání „rozmanitosti“ v praxi. *Pedagogická orientace*, 28(2), 382–398.
- Švaříček, R., & Šedová, K. et al. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Urbánek, P. (1999). Změny v profesním zatížení učitelů základních škol. In *Poslední desetiletí v českém a zahraničním pedagogickém výzkumu*. Sborník ze 7. konference ČAPV. VŠP v Hradci Králové a ČAPV, s. 280–285.
- Urbánek, P. (2015). Učitel a jeho současná profesní dilemata. In: *Etické a sociální aspekty v oblasti vzdělávání a pedagogickém výzkumu*. Sborník z 23. Konference ČAPV. ZČU Plzeň, s. 204–211.

Vašutová, J., & Urbánek, P. (2010). Učitel v současné základní škole: hledání mezi změnou a stabilitou. *Orbis scholæ*, 4(3), 79–91.